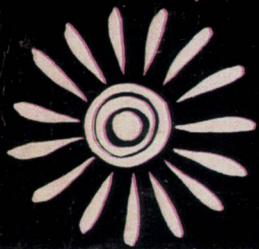

ο πολίτης

Μιά λανθάνουσα ποιητική σύνθεση
του Διονυσίου Σολωμού.

περί
τουρισμού
ό λόγος

περί
λειτουργικής
γλωσσολογίας

Ἡ διδασκαλία τῆς ποίησής μας
στή Μέση Ἑκπαίδευση

Δημοκρατική
συναυτοργία

Ἀγγελου Ἐλεφάντη, Παλιές καί νέες δίκες τῆς Μόσχας, Κώστα Ζουράρι, Ὁ Τσιρώνης καί ἡ δημοκρατική συναυτοργία, Βάσω Κιζήλου, Περί τουρισμοῦ ὁ λόγος. ■ Ντίνα Βαῖου - Χατζημιχάλη, Τουρισμός καί προστασία τῆς παραδοσιακῆς ὀργάνωσης τοῦ χώρου. ■ Andre Martinef, Περί λειτουργικῆς γλωσσολογίας. ■ Ἑλένης Παχίνη-Τσαντσάνογλου, Μιά λανθάνουσα ποιητική σύνθεση τοῦ Διονυσίου Σολωμοῦ. ■ Σόνια Ἰλίνσκαγια, Ἡ ρομαντική ποίηση σπὴν Ἑλλάδα. ■ Παναγιώτη Πίστα, Ἡ διδασκαλία τῆς ποίησής μας στὴ μέση ἐκπαίδευση. ■ Pierre Oreccioni, Τό πρόβλημα τῆς περιοδολόγησης στὴν ἱστορία τῆς λογοτεχνίας. ■ Δ. Ν. Μαρωνίτη, Ἡ διατριβή τῆς Ἑλένης Παχίνη-Τσαντσάνογλου σταθμός στὶς σολωμικὲς ἐρευνες. Μιχάλη Παπαγιαννάκη, «ΕΟΚ καί ἐλληνικὴ γεωργία» τοῦ Γ. Παντισίδη. ■ Νέα Βιβλία - Περιοδικά.

Μηνιαία Ἑπιθεώρηση ■ τεῦχ. 20 ■ Ἰούνιος - Ἰούλιος 1978 ■ 50 δρχ.

ο πολιτης

μηνιαία επιθεώρηση Ιούνιος - Ιούλιος 1978, 50 δρχ.

Κέκροπος 2, Αθήνα (Πλάκα), τηλ. 3245332

περιεχόμενα

Άγγελος Ελεφάντης	Παλιές και νέες δίκες της Μόσχας	2
Κώστας Ζουράρις	Ο Τσιρώνης και η δημοκρατική συναυτοργία	6
Βάσω Κιζήλου	Περί τουρισμού ο λόγος	10
Ντίνα Βαΐου Χατζημιχάλη	Τουρισμός και προστασία της παραδοσιακής οργάνωσης του χώρου	14
André Martinet	Περί λειτουργικής γλωσσολογίας	22
Ελένη Παχίνη-Τσαντσάνογλου	Μιά λανθάνουσα ποιητική σύνθεση του Διονυσίου Σολωμού	28
Σόνια Ίλινσκαγια	Η ρομαντική ποίηση στην Ελλάδα	43
Παναγιώτης Πίστας	Η διδασκαλία της ποίησής μας στη μέση εκπαίδευση	52
Pierre Oreccioni	Τό πρόβλημα της περιοδολόγησης στην ιστορία της λογοτεχνίας	62
Δ. Ν. Μαρωνίτης	Η διατριβή της Ελένης Παχίνη-Τσαντσάνογλου σταθμός στις σολωμικές έρευνες	74
Μιχάλης Παπαγιαννάκης	«ΕΟΚ και ελληνική γεωργία» του Γ. Πανιτοΐδη	77
Ελένη Δημητρίου	«Γιά τη λογοτεχνία και την τέχνη» του Β. Ι. Λένιν	82
Νέα Βιβλία-Περιοδικά		83

ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΥ: εξάμηνη 300 δρχ., ετήσια 550. ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΥ: Εύρωπης: εξάμηνη 400 δρχ., ετήσια 750. ΗΠΑ - Καναδάς (άερ.): εξάμηνη 500 δρχ., ετήσια 900 ■ Γιά Όργανισμούς, Τράπεζες, Άνών. Έταιρείες: εξάμηνη 500 δρχ., ετήσια 1.000 ■ ΕΜΒΑΣΜΑΤΑ-ΤΡΑΠΕΖΙΚΕΣ ΕΠΙΤΑΓΕΣ: Σπύρος Δελέγκας, Κέκροπος 2, Αθήνα 119, τηλ. 32.45.332 ■ Γιά ΑΛΛΗΛΟΓΡΑΦΙΑ Ταχυδρ. θυρίδα Νο 1762, πλ. Συντάγματος Αθήνα

Έκδοτης: Δήμος Μαυρομάτης, Ίδιοκτήτης: Σπύρος Δελέγκας, Διευθυντής: Άγγελος Ελεφάντης
■ Φωτοστοιχειοθεσία - αναπαραγωγή τών φίλμς: «Φωτοσυνθετική Ε.Ε.» - Λουκάς Γιοβάνης & ΣΙΑ,
Έμμ. Μπενάκη 87α, τηλ. 3636896. ■ Έκτύπωση: Άφοι Χρυσοχοΰ, Στυμφαλίας 8 - Περιστέρι, τηλ.
5719937 ■ Φωτογραφίες: Νίκος Μαρινόπουλος, Νέζερ 1, τηλ. 9237655.

ΠΕΡΙ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΑΣ

Όσο κι αν ο όρος φαίνεται παλιός ή επιστήμη είναι καινούρια. Από τότε που οι μαθητές του Έλβετου Ferdinand de Saussure, θεμελιωτού της επιστημονικής γλωσσολογίας, έκδωσαν τα Μαθήματα Γενικής Γλωσσολογίας του δασκάλου τους έχει περάσει λίγο παραπάνω από μισός αιώνας. Στο μεταξύ η γλωσσολογία γνώρισε μία καταπληκτική άνθιση και έγινε η κατεξοχήν επιστήμη της μόδας. Σχολές, τάσεις, παρακλάδια ξεφύτρωσαν παντού. Πιστοί και άπιστοι προσήλθαν. Συνετελεσε σ' αυτήν την υπέρμετρη κάπως άνθιση το γεγονός ότι η γλωσσολογία υπήρξε η πρώτη ανθρωπιστική επιστήμη που καθόρισε το αντικείμενο και τη μεθοδολογία της με ακρίβεια παρόμοια μ' αυτή των θετικών επιστημών. Γι αυτό και πρέπει να διακρίνουμε με προσοχή τον όρο γλωσσολογία που ονοματίζει μία επιστήμη από τη γενικότερη ένασχόληση με τη γλώσσα, άσχετο αν προχειρολογώντας «γλωσσολόγους» καλούμε – ή αυτοαποκαλούνται – και οι γραμματικοί, και οι γλωσσαμύνητες κάθε λογής, και οι λογοτέχνες καμιά φορά, και οι διανοούμενοι που έχουν τις απόψεις τους περί γλώσσας, και καί..., και γιατί όχι κι αυτοί που λύνουν σταυρόλεξα.

Δέν θά ασχοληθούμε σ' αυτή τη μικρή εισήγηση με τις διάφορες γλωσσολογικές σχολές αφού ωραία και προσιτή στον άναγνώστη παρουσίασή τους έχει γίνει από τό Φώτη Αποστολόπουλο σ' αυτές έδω τις στήλες (βλέπε 'Ο Πολίτης, 12, 1977, σ. 30-37). Αντίθετα θά δώσουμε τό λόγο στον Αντρέ Μαρτινέ, ιδρυτή της λειτουργικής σχολής, γιά νά προσφέρουμε τήν εύκαιρία στους άναγνώστες του «Πολίτη» νά άκούσουν τά γλωσσολογικά πράγματα από πρώτο χέρι. Υπάρχει και ειδικός λόγος πρós τοúτο: μεταξύ 10 και 15 του Ιουλίου που μās έρχεται, οργανώνεται στη Θεσσαλονίκη από τη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης* και τη Διεθνή Έταιρία Λειτουργικής Γλωσσολογίας, υπό τήν αιγίδα του ελληνικού Υπουργείου Πολιτισμού και Έπιστημών, τό πρώτο Διεθνές Γλωσσολογικό Συνέδριο στην Ελλάδα, που είναι έξάλλου τό 5ο Διεθνές Συνέδριο Λειτουργικής Γλωσσολογίας. Άλλη συγκυρία, που συνδέει τόν Αντρέ Μαρτινέ με τόν ελληνικό χώρο είναι ότι τό βιβλίο του Στοιχεία Γενικής Γλωσσολογίας, επιστημονικό μπέστ – σέλλερ μεταφρασμένο σέ 13 γλώσσες, πρόσφατα μεταφράσθηκε στά ελληνικά από τόν Άγαθοκλή Χαραλαμπίδου. Άξίζει ίσως νά σημειωθεί ότι είναι τό πρώτο σύγγραμμα γλωσσολογίας που μεταφράζεται στά ελληνικά. Γι αυτό και πολλά χρωστάμε στό μεταφραστή του που πέτυχε νά ξεπεράσει κατά μεγάλο μέρος τίς δυσκολίες της όρολογίας με έξοχο τρόπο, και στον εκδότη του που είναι τό Ίδρυμα Τριανταφυλλίδη και που ανέλαβε τούς κινδύνους μιās πρωτοπόρας γιά τόν τόπο μας έκδοσης.

Η έκδοτική αυτή καθυστέρηση στον τομέα της γλωσσικής επιστήμης κατά κάποιο τρόπο άντανakλά και τη γενικότερη καθυστέρηση της γλωσσολογίας στον τόπο μας. Μιά από τίς βασικές αίτίες νομίζουμε πώς είναι ή ίδια ή δομή των Πανεπιστημίων μας: οι Φιλοσοφικές Σχολές όπου είναι ύποχρεωμένες νά βρίσκουν άσυλο όλες(!) οι ανθρωπιστικές και κοινωνικές επιστήμες έχουν οργανωθεί μόνον σαν φάμπρικές δασκάλων γιά τη μέση εκπαίδευση, και μάλιστα δασκάλων πανεπιστημόνων που πρέπει νά διδάζουν από ψυχολογία μέχρι γεωγραφία, περνώντας από νέα, άρχαία, ιστορία, θρησκευτικά και βάλε. Έπόμενο λοιπόν είναι, ότι με τέτοια πανεπιστημιακή όργάνωση και ή έρευνα και οι καινούριες σχετικώς επιστήμες ή και

* Τελικά, εξαιτίας των σεισμών, τό συνέδριο πραγματοποιήθηκε τίς ίδιες ήμερομηνίες στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Ίωαννίνων.

Κουβεντιάζοντας μέ τον André Martinet

παιδιότητες που δεν μεταφράζονται όμως άμεσα σε μαθήματα για το πρόγραμμα της μέσης εκπαίδευσης να δυσκολεύονται να βρουν θέση. Γι αυτό το λόγο οι προσπάθειες που έχουν καταβληθεί την τελευταία δεκαετία από Έλληνες γλωσσολόγους συγκεντρωμένους γύρω από τις πανεπιστημιακές έδρες ή και μεμονωμένες προσπάθειες έξω από τα πανεπιστήμια είναι τελείως αξιόλογες, όπως επίσης σημαντική είναι και η πρόοδος που συντελέστηκε. Έτσι το κενό μας σ' αυτό τον τομέα άρχισε ευτυχώς να μειώνεται.

Η μείωση αυτού του κενού έχει ιδιαίτερη σημασία στην κατατασμένη από τις γλωσσικές διαμάχες Ελλάδα. Χάσαμε τον καιρό μας χωρίς καμιά φειδώ για να τσακωνόμαστε ποιά γλώσσα πρέπει να μιλάμε αντί να σκύψουμε να βάλουμε τ' αυτί μας να ερευνήσουμε ποιά γλώσσα μιλάμε. Η μεγαλύτερη ίσως κατάκτηση της γλωσσολογίας είναι η ενσωμάτωση της φωνής, του ήχου στη γλώσσα. Όσο κι αν ξαφνιάσει τον άναγνώστη ή παραπάνω διατύπωση, όμως ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα. Από τότε που ο Διονύσιος ο Θράξ εισήγαγε τον πρώτο πρό Χριστού αιώνα την Γραμματική τέχνη, δηλαδή την τέχνη του γράμματος, της γραφής και όχι τη Φωνική ή Φωνητική τέχνη, σιγά σιγά οι ασχολούμενοι με τη γλώσσα ξεχάσανε ότι η γλώσσα είναι φωνή και πήραν το επιφανόμενο που είναι η γραφή, για φαινόμενο. Ξεχάστηκε και ο Αριστοτέλης που είχε πει: «ἔστι μὲν οὖν τὰ ἐν τῇ φωνῇ τῶν ἐν τῇ ψυχῇ παθημάτων σύμβολα, καὶ τὰ γραφόμενα τῶν ἐν τῇ φωνῇ». Ενσωμάτωση της φωνής στη γλώσσα σημαίνει υπογράμμιση του γεγονότος ότι η γλώσσα πρώτα μιλιέται και μετά γράφεται. Γεγονός αυτόνοτο αν σκεφτεί κανείς, χωρίς καν να είναι ανάγκη να είναι γλωσσολόγος, πόσες γλώσσες μιλιούνται χωρίς να γράφονται και ότι και αυτές που σήμερα γράφονται έζησαν αιώνες χωρίς γραφή. Κατά τίποτα δεν ενόχλησε ή έλλειψη γραφής για τη σύνθεση του μεγαλύτερου αριστουργήματος της γλώσσας μας: των ομηρικών έπων.

Τό πρωταρχικό λοιπόν πρόβλημα είναι τό να γίνει καταληπτό ότι η γλώσσα πρώτα μιλιέται και μετά γράφεται και ότι επομένως όλο τό βάρος της ερευνητικής προσπάθειας του γλωσσολόγου πρέπει να πέσει πρώτα στη μελέτη του προφορικού λόγου, χωρίς προκαταλήψεις περί του τί πρέπει να λένε οι άνθρωποι αλλά σημειώνοντας τί λένε. Έτσι ιδωμένο και τό γλωσσικό μας πρόβλημα μετατίθεται ριζικά από τη διαμάχη μεταξύ δημοτικής και καθαρεύουσας και τίθεται στη σωστή του βάση: μελέτη της ελληνικής γλώσσας που μιλάμε. Έτσι θά μπορούσε να αποφευχθεί και ο κίνδυνος που δειλά δειλά αρχίζει να διαγράφεται: ο καθαρευουσιανισμός της δημοτικής, που εμφανίζεται όταν αρχίζουμε να καθορίζουμε τί είναι σωστό και τί λάθος, μέ άλλους λόγους, όταν αρχίζουμε τις απαγορεύσεις και τα νομοθετήματα.

Μέ πήρε όμως ο κατήφορος μιλώντας για τα δικά μας πράγματα, ενώ προέχει σήμερα να ακούσουμε τον Άντρέ Μαρτινέ. Ο Άντρέ Μαρτινέ, όμότιμος καθηγητής της γλωσσολογίας στη Σορβόννη, διευθυντής σπουδών στην έδρα της δομικής γλωσσολογίας στην Ecole Pratique des Hautes Etudes στο Παρίσι, θεωρείται από έχθρους και φίλους ως ο μεγαλύτερος, εν ζωή, γλωσσολόγος της Εύρώπης. Δάσκαλος στρατιάς γλωσσολόγων στην Εύρώπη και στις ΗΠΑ, όπου δίδαξε για μία έπταετία στο Πανεπιστήμιο Κολούμπια της Νέας Υόρκης, έχει συγγράψει 21 βιβλία και πάνω από 300 άρθρα, μεταφρασμένα τα περισσότερα σε πολλές συγχρόνως γλώσσες, από τα γιαπωνέζικα μέχρι τα άλβανικά. Η θεωρία του για τη διπλή άρθρωση, δεκτή ακόμη και από σχολές διαφορετικές από τη δική του, άνοιξε τό δρόμο για τη γλωσσολογική έρευνα. Μέ πολλή προθυμία δέχθηκε να συνεργασθεί μαζί μας για τον «Πολίτη».

Κλαίρης: Μετά από πενήντα χρόνια ζωής ποιές νομίζετε πώς είναι οι βασικές κατακτήσεις της γλωσσολογίας, ποιά τὰ μεγαλύτερα προβλήματα και ποιές οι κατευθύνσεις εξέλιξής της;

Μαρτινέ: Τίς αρχές της δομικής γλωσσολογίας, δηλαδή του κινήματος που κατέληξε στη θεμελίωση μιᾶς πράγματι γενικής γλωσσολογίας όπου η μελέτη του ανθρώπινου λόγου γίνεται αυτοσκοπός, μπορούμε νὰ τίς τοποθετήσουμε στο 1928. Όντως, τό 1928, στο πρώτο Διεθνές Συνέδριο τῶν γλωσσολόγων, στη Χάγη, ὁ Nicolas Troubetzkoy παρουσίασε τό φωνολογικό μανιφέστο ὅπου βρισκόταν ἐν εἵδει κράματος οἱ διδασκαλίες τοῦ Φερντινάν ντέ Σωσσὺρ καὶ τοῦ Baudouin de Courtenay.

Ἡ θεμελίωση τῆς γλωσσολογίας ὡς μιᾶς τελείως αὐτόνομης ἐπιστήμης ἀπαιτοῦσε τὴν πλήρη ἀνεξαρτητοποίησή της ἀπὸ τὴν ψυχολογία. Ὁ ὁρος αὐτῆς τῆς ἀνεξαρτητοποίησης ἦταν ἡ ἀναγνώριση ὅτι οἱ ἥχοι τοῦ λόγου, δηλαδή τὰ συστατικά τοῦ σημαίνοντος τοῦ Σωσσὺρ, ἀποτελοῦν ἀναπόσπαστο μέρος τῆς γλώσσας. Ὁ Μπωντουέν εἶχε ἐπιχειρήσει προηγουμένως αὐτὴ τὴν ἐνσωμάτωση τῆς φωνῆς στὴ γλώσσα. Ἀλλὰ κατὰ τίς τελευταῖες δεκαετίες τοῦ 19ου αἰώνα, τοῦτο δὲν μπορούσε νὰ ἐπιχειρηθεῖ χωρὶς νὰ προκαλέσει σκάνδαλο παρὰ μόνον ἂν παρουσίαζε κανεὶς τό φῶνημα σὰ μονάδα ψυχολογικῆς ὕψης. Καὶ ὁ ἴδιος ὁ Σωσσὺρ δὲν τόλμησε νὰ δώσει στοῦ σημαῖνον τοῦ ἑνα ὀρισμὸ πού νὰ μὴν εἶναι ψυχολογικός: «μιὰ ἀκουστικὴ εἰκόνα».

Δανειζόμενος ἀπὸ τὸν Bühler τὴν ἀρχὴ τῆς διακριτικότητας (pertinence) ὁ Τρουμπεζκού μπορούσε νὰ ἐνσωματώσει στὴ γλώσσα τὰ διακριτικά χαρακτηριστικά (traits pertinents) τῆς ἀντιληπτῆς ἀπὸ τίς αἰσθήσεις ἔνηχης πραγματικότητας. Χωρὶς νὰ τολμάει νὰ τό πεί μέ τούς ὁρους πού χρησιμοποιῶ ἐδῶ, καθιέρωνε τό σημαῖνον ὡς τό ἄθροισμα τῶν διαδοχικῶν φωνητικῶν διακριτικῶν χαρακτηριστικῶν. Αὐτός ὁ ὀρισμὸς τοῦ σημαίνοντος ἐπέβαλλε τὴν παραδοχὴ τῆς φωνητικῆς πραγματικότητας καὶ τῆς διαδοχικότητας σὰν βασικά χαρακτηριστικά, ὅχι μόνον αὐτοῦ πού ὁ Σωσσὺρ εἶχε ὀνομάσει *ὁμιλία* (parole), ἀλλὰ ὡς συστατικά πού χαρακτηρίζαν τὴν ἴδια τὴ φύση τοῦ ἀνθρώπινου λόγου καὶ τῶν ἐπὶ μέρους πραγματοποιήσεών του, δηλαδή τῶν γλωσσῶν

Ἡ προφωνολογικὴ γλωσσολογία δὲν διέθετε ἄλλα μέσα, ἐκτός ἀπὸ τὴ γραφή, γιὰ νὰ προσεγγίσει τό ὕλικό της. Οἱ *ἀσυνεχεῖς τῆς μονάδες* (unités discrètes) ἦταν τὰ γράμματα. Ἡ ἀνακάλυψη τοῦ φωνήματος, πού εἶναι μιὰ ἀσυνεχὴς διακριτικὴ μονάδα, δηλαδή πού ἰσχύει μέ τὴν παρουσία ἢ ἀπουσία της, ἐπέτρεψε νὰ προχωρήσουμε:

- 1) καθιερώνοντας τὴν ἀπολησμονημένη προτεραιότητα τῆς ἔνηχης μορφῆς τοῦ λόγου
- 2) σπάζοντας τὸν κλοιό τῶν ὀρθογραφικῶν μορφῶν πού αὐθαίρετα ἐπιβαλλόταν ἀπὸ τὴν παράδοση καὶ

ἀποκαλύπτοντας τὴ δυνατότητα ὅτι μπορούμε νὰ παρουσιάσουμε μιὰ γλώσσα, ὅχι πλέον ὑπὸ κανονιστικὴ (prescriptive) μορφή, δηλαδή ὡς ἓνα σύνολο κανόνων πού πρέπει νὰ σεβόμαστε, ἀλλὰ ὡς ἓνα σύνολο συνηθειῶν πού πρέπει νὰ παρατηρήσουμε καὶ περιγράψουμε. Ἐξ οὗ ἡ δυνατότητα μιᾶς ἐπιστημονικῆς περιγραφῆς τῶν γλωσσῶν, πού ἤδη εἶχαν διαβλέψει οἱ ἐθνογλωσσολόγοι, μιὰ καὶ ἐκεῖνοι δὲν σκόνταφταν σὲ παραδοσιακὲς ὀρθογραφίες, καὶ πού στό ἐξῆς ἀναγνωρίζεται γενικὰ ἀπὸ ὅλους.

Ὑπεραπασχολημένοι νὰ διαβεβαιώσουν τὴ δυνατότητα τῶν ἐπιστημονικῶν περιγραφῶν τῶν γλωσσῶν, πολλοὶ δομολόγοι ἔτειναν νὰ ξεχάσουν τίς γλωσσικὲς ποικιλίες στοῦ χρόνου καὶ στοῦ χώρου. Μερικοὶ ἐρμήνευσαν τίς ἐκλογές πού ἐπέβαλλε ἡ ἐφαρμογὴ τῆς ἀρχῆς τῆς διακριτικότητας ὡς μιὰ πρόσκληση γιὰ ὑπερβολικὸ φORMALISMΟ, δηλαδή γιὰ μιὰ αὐθαίρετη ἀμέλεια ὀρισμένων χαρακτηριστικῶν τῆς προσιτῆς στὴν παρατήρηση πραγματικότητας μέ σκοπὸ νὰ φθάσουν πρὸς γρήγορα σὲ διανοητικὰ δελεαστικὲς δομικοποιήσεις. Ἔτσι ἡ μέ τόσο κόπο ἀποκτημένη αὐτονομία τῆς γλωσσολογίας γινόταν θυσιὰ στοῦ βωμοῦ τῆς λογικῆς. Ἄλλοι ὥστόσο, πρὸς εὐαίσθητοι στίς γλωσσικὲς πραγματικότητες, ἐρεύνησαν γιὰ νὰ δείξουν πὼς ἡ ἐξέλιξη τῶν γλωσσῶν δὲν μπορούσε νὰ κατανοηθεῖ χωρὶς ἀναφορὰ στὴ δομὴ τῆς καθεμιᾶς ἀπὸ αὐτές, γιὰ νὰ καταλήξουν στοῦ συμπέρασμα ὅτι οἱ γλῶσσες ἀλλάζουν ἐπειδὴ λειτουργοῦν. Οἱ ἴδιοι ἐρευνητὲς ἢ ἄλλοι ἐπιδόθηκαν νὰ δείξουν ὅτι πίσω ἀπὸ κάθε πραγματικὴ δομικὴ μονάδα μιᾶς γλώσσας ξαναβρίσκουμε τὴν ἀπειρη ποικιλία τῶν ἀτομικῶν ἢ καθορισμένων ἀπὸ τίς καταστάσεις χρήσεων.

Παρὰ τούς πειρασμούς στοὺς ὁποίους ὑποχωροῦν μονίμως ὀρισμένοι ἐρευνητὲς, νὰ θυσιάσουν δηλαδή τὴν αὐτονομία τῆς γλωσσολογίας στοῦ βωμοῦ τῆς διεπιστήμης (interdisciplinarité) ἢ τοῦ φιλοσοφισμοῦ, οἱ γλωσσολόγοι μποροῦν νὰ εἶναι περήφανοι γιὰ τὰ ἀποτελέσματα πού ἔχουν ἐπιτευχθεῖ ἐδῶ καὶ πενήντα χρόνια: ξέρουμε σήμερα πὼς λειτουργεῖ μιὰ γλώσσα, γιατί καὶ πὼς ἀλλάζει, πὼς σταθεροποιεῖ, διατηρεῖ ἢ χάνει τὴν ἐνότητά της.

Ὑπολείπεται νὰ καθορισθοῦν, ὅσον ἀφορᾷ τίς λεπτομέρειες, οἱ συνθήκες καὶ τὰ στάδια τῆς ἐκμάθησής τῆς γλώσσας ἀπὸ τό παιδί, ἡ ἔκταση καὶ τὰ ὅρια τῆς δομῆς τῶν σημειομένων ἀξιών, καθὼς ἐπίσης καὶ οἱ συνθήκες μιᾶς γόνιμης συνεργασίας μέ τίς ἄλλες ἐπιστῆμες τοῦ ἀνθρώπου, συμπεριλαμβανομένης καὶ τῆς βιολογίας, ὅπου ἡ γλωσσολογία θὰ ἐδραιωθεῖ, εὐθύς ἐξαρχῆς, ὡς τό κέντρο γύρω ἀπὸ τό ὁποῖο πρέπει νὸ ὀργανωθοῦν οἱ ἐρευνες. Ἀλλὰ κυρίως ὑπολείπεται ἡ πρὸς ἀκριβὲς περιγραφή τῆς δομῆς καὶ τοῦ δυναμικοῦ ὅλων τῶν γλωσσῶν πού μᾶς εἶναι προσιτὲς, εἴτε ἄμεσα, εἴτε, στὴν περίπτωση ἐξαφανισμένων πολιτισμῶν, ἔμμεσα ἀπὸ στοιχεῖα πού ἔχουν διασωθεῖ. Ἡ σύγχρονη γλωσσολογία δὲν ἀρνεῖται τίς συγκριτικὲς μελέτες πού

έχουν γίνει από μελετητές πού προηγήθηκαν, τόν 19ο και 20ό αιώνα. Έπιτρέπει άπλως τήν άντιμετώπισή τους μέ καλύτερες συνθήκες, καθώς είμαστε καλύτερα κατατοπισμένοι σήμερα, όσον άφορά τόν τρόπο πού οί γλώσσες όργανώνονται και εξέλίσσονται.

Κλαίρης: Συχνά οί γλωσσολόγοι άντιμετωπίζουν τήν έρώτηση: «σέ τί χρησιμεύει ή γλωσσολογία;». Προσωπικά δέν είμαι σύμφωνος νά δίνεται πρωταρχική σημασία στη χρησιμότητα μιās επιστήμης. Δέν πρέπει, νομίζω, νά συγχέεται ή τεχνική έφαρμογή μιās επιστήμης μέ τήν επιστήμη τήν ίδια. Ή επιστήμη έχει λόγο ύπαρξης γιατί «ό άνθρωπος τού ειδέναι φύσει όρέγεται», γιατί φυσιολογικά έχουμε τήν ανάγκη νά διαλύουμε κάθε μέρα και περισσότερο τά σκοτάδια τής άγνοιας. Και στην προκειμένη περίπτωση ή έρευνα τής γλώσσας — άναλλοίωτα συνδεδεμένης μέ τήν ανθρώπινη ύποστασή μας — γιά νά γνωρίσουμε καλύτερα τή λειτουργία της και έπομένως έμάς τούς ίδιους, αυτοδικαιολογείται, κατά τή γνώμη μου, πέρα γιά πέρα. Όστόσο ίσως έσείς θά θέλατε νά δια φωτίσετε τούς άναγνώστες και όσον άφορά τούς πρακτικούς τομείς έφαρμογής τής γλωσσολογίας.

Μαρτινέ: Μόλις ή γλωσσική έπικοινωνία παύσει νά πραγματοποιείται έτσι ώστε νά ικανοποιεί τούς χρήστες, οί κατακτήσεις τής γενικής γλωσσολογίας πρέπει νά τεθούν στην ύπηρεσία αυτών των τελευταίων.

Ύπάρχει κατ' άρχήν ή περίπτωση όπου ή γλωσσική έπικοινωνία δέν πραγματοποιείται καθόλου: μεταξύ προσώπων πού δέν μιλούν τήν ίδια γλώσσα. Ή γλωσσολογία έπεμβαίνει λοιπόν αυτομάτως μόλις τεθεί τό θέμα τής διδασκαλίας ξένων γλωσσών. Έάν κάθε γλώσσα είναι μιá δομή, θά πρέπει φυσικά, πριν από κάθε άλλο, νά καθορισθούν τά σημεία στά όποια διαφέρουν οί αντίστοιχες δομές, τής γλώσσας τού μαθητού και αυτής πού θέλουμε νά τού διδάξουμε. Δέν φθάνει νά πούμε «διδάσκω άγγλικά»· πρέπει έπίσης νά διερωτηθούμε σέ ποιόν, και φυσικά, γιά ποιό σκοπό. Μέ δυσπιστία θά άντιμετωπίσουμε τίς δηλώσεις όρισμένων γλωσσεμπόρων γιά τούς όποιους ή ανάγκη τής διαφοροποίησης μιās και τής αυτής γλώσσας άντιπροσωπεύει ένα έμπορικό κώλυμα, και έπιχειρούν, ως εκ τούτου νά πείσουν τόν κοσμάκη ότι μπορούν νά μεταβάλουν τόν όποιονδήποτε σ' ένα εξαιρετικό παπαγάλο διά μέσου ενός «λουτρού» διαρκείας στη γλώσσα πού έπιθυμεί νά μάθει.

Ή γλωσσολογία έχει εξίσου ένα σημαντικό ρόλο νά διαδραματίσει στην περίπτωση τής έκμαθήσεως από τό παιδί τής πρώτης του γλώσσας, κυρίως μά όχι αποκλειστικώς, όταν πρόκειται νά τού μάθουμε νά τή διαβάσει και νά τή γράφει. Και σ' αυτή τήν περίπτωση θά άντιμετωπίσουμε μέ πολλή δυσπιστία τούς κομπογιαννίτες καθώς και τούς άνθρωπους καλής θελήσεως, αλλά άνεπαρκώς πληροφορημένους.

Ή Ασφαλώς οί γλωσσολόγοι πρέπει νάχουν κάτι νά πούνε όταν πρόκειται γιά τήν παθολογία τού λόγου. Οί γλωσσολόγοι μπορούν βέβαια νά άντλήσουν χρήσιμα διδάγματα από τίς παρατηρήσεις των ειδικών, αλλά οί τελευταίοι μπορούν νά είναι περίπου σίγουροι ότι παρερμηνεύουν τά φαινόμενα πού παρατηρούν, εάν δέν έμπνέονται από τά συμπεράσματα στά όποια έχουν φθάσει αυτοί από τούς γλωσσολόγους, οί όποιοι έχουν κάνει κατ' άρχήν τή δουλειά τους τού γλωσσολόγου χωρίς νά άλλοιθωρίζουν μόνιμα πρós τήν κατεύθυνση των παθολόγων. Στίς διεπιστημονικές έρευνες πρέπει βέβαια νά καταβάλει κανείς τήν προσπάθεια νά βρεί μιá κοινή γλώσσα συνεννόησης, αλλά πρέπει παράλληλα νά καθορίσει μέ σαφήνεια ποιá είναι ή προσφορά τής καθεμιās από τίς επιστήμες: δέν πρέπει ό παθολόγος νά νομίζει ότι ό γλωσσολόγος μιλάει ως γλωσσολόγος, όταν ό τελευταίος ζορίζεται νά συναντήσει τόν παθολόγο μισοδρομής.

Έκεί όπου ή επέμβαση τού γλωσσολόγου πρέπει νά είναι σωτήρια είναι στην καταγγελία τής καθαρολογίας πού εμφανίζεται ως άπόπειρα προσώπων τά όποια αυτοπεριβάλλονται μέ ένα κύρος γιά νά επιβάλλουν τίς δικές τους γλωσσικές συνήθειες στά άλλα μέλη τής γλωσσικής κοινότητας, χωρίς καμιά μέριμνα γιά τίς πραγματικές ανάγκες έπικοινωνίας αυτής τής κοινότητας.

Κλαίρης: Πολλές είναι οί σχολές και οί τάσεις τής γλωσσολογίας. Όλες σχεδόν αναπτύχθηκαν στη Εύρώπη και στίς ΗΠΑ. Έτσι στην Εύρώπη έχουμε τή σχολή τής Πράγας μέ εξέχουσες προσωπικότητες τόν Νικόλα Τρουμπετζκόν και τόν Roman Jakobson, τή γλωσσηματική σχολή τής Κοπεγχάγης πού ίδρυσε ό Louis Hjelmslev, τή δομική γλωσσολογία τής όποίας θεωρείστε βασικός άντιπρόσωπος και τέλος τή λειτουργική γλωσσολογία πού θεμελιώσατε τά τελευταία χρόνια ίσως γιά νά υπογραμμίσετε μιá κάποια άποστασιοποίησή σας από τή σημασία πού στό μεταξύ είχε πάρει, λόγω μόδας, ό όρος δομολογία και δομικός (στρουκτουραλισμός). Από τήν άλλη πλευρά στίς ΗΠΑ έχουμε έπίσης τή δομική σχολή τού Leonard Bloomfield πού, άν και καλείται έπίσης δομική, είναι ουσιαστικά διαφορετική από τήν ευρωπαϊκή δομολογία, τόν κατανομισμό τού Zellig Harris, τήν ταγματική τού Kenneth Pike και τέλος τή μετασχηματιστική σχολή τού Noam Chomsky. Άνέφερα φυσικά τίς πιό χαρακτηριστικές σχολές, παραλείποντας πολλά, όπως π.χ. τή γλωσσολογία πού αναπτύχθηκε στην Άγγλία, στη Σοβιετική Ένωση και άλλοι. Ό βασικός μου σκοπός ήταν νά σās παρακαλέσω νά παρουσιάσετε συνοπτικά τά διαφοροποιά χαρακτηριστικά τής λειτουργικής σχολής σέ σχέση μέ όλα αυτά τά ρεύματα.

Μαρτινέ: Οί φωνολόγοι τής Πράγας εϋθύς εξαρχής παρουσίασαν τήν επιστήμη τους ως μιá λειτουργική και δομική φωνητική: λειτουργική, γιατί τά πράγματα δέν

κατατάσσονται σε σχέση με την ύλική τους φύση, αλλά ανάλογα με το ρόλο που παίζει το καθενί για την πραγματοποίηση της επικοινωνίας· δομική, γιατί αυτή ή λειτουργική κατάταξη των φαινομένων δείχνει τη ριζική αλληλεξάρτησή τους. Παντού άλλου, εκτός από τό Παρίσι, κυριάρχησε ή τάση, λόγω άσυνείδητης ή ήθελημένης λήθης, νά αποβληθεί ή άρχή της διακριτικότητας, πού προφυλάσσει έναντίον του άνεύθυνου φορμαλισμού, δηλαδή ή τάση γιά μικροποίηση της λειτουργικής άποψης και μεγαλοποίηση της δομικοποίησης. Στην ίδια τήν Πράγα συχνά έγιναν ύποχωρήσεις στις καθολικιστικές (universalistes) πιέσεις, πού οδηγούν στό νά θυσιάζονται οι διαφορές γιά νά προβάλλονται ταυτότητες πού τίθενται άπριόρι. Οι σύγχρονοι λειτουργιστές ούδόλως άρνούνται ότι άνήκουν στό δομικό κίνημα, αλλά προτιμούν νά μένουν πιστοί στό άντικείμενό τους και άρνούνται τήν ύποχώρηση μπροστά στους έκάστοτε διαδοχικούς ή και ταυτόχρονους συρμούς της άναζήτησης καθολικών χαρακτηριστικών (universaux), των μετασχηματισμών, των εμφύτων τάσεων, της προσφυγής στην γλωσσική ικανότητα (compétence) του αυτόχθονα όμιλητή, κτλ.

“Όπως τό διαπιστώσαμε πρό όλίγου, ή λειτουργική γλωσσολογία άναπτύχθηκε ξεκινώντας από τόν Σωσσύρ αλλά προχωρώντας παραπέρα, ή καλύτερα, ξαναβρίσκοντας τό μήνυμά του κάτω από τό ιδεαλιστικό επίστρωμα, πού του είχε επιβάλλει ό κύκλος του. Οι οικείες και μακράς διαρκείας επαφές του πρωτεργάτη της μέ τό πρόσωπο και τή σκέψη του Louis Hjelmslev του επέτρεψαν νά συνειδητοποιήσει καλύτερα, έξ άντιθέσεως, αυτό πού διαφοροποιούσε τή λειτουργική άποψη από τις λογικιστικές και άπριοριστικές τάσεις πολλών δομολόγων των δεκαετιών του σαράντα και πενήντα.

“Ο λειτουργισμός είναι ή άπόρριψη όλων των άπριόρι, όλων των γενικεύσεων, είναι ή έρευνα της συνέπειας του συνόλου, της δομής του άντικειμένου, διά μέσου μιας άνάλυσης ή όποια μόνιμα κατευθύνεται από τή διακριτικότητα πού επιβάλλει ή ίδια ή φύση του ύπό μελέτη άντικειμένου. Αυτή τή δομή ό λειτουργιστής τή βρίσκει μέσα στό ίδιο τό άντικείμενο, άκόμη και άν δέν ύποπίπτει άμεσα στις αισθήσεις, τή βρίσκει μέ τή πράξη της έναλλαγής (commutation). Δέν τήν προβάλλει ως αίτημα. Τήν άναγνωρίζει. Τή δομή ενός κτιρίου δέν τή βλέπουμε, δέν τήν εγγίζουμε, όμως ξέρουμε ότι ύπάρχει γιατί τό κτίριο δέν γκρεμίζεται. Τη δομή της γλώσσας ό λειτουργιστής τή βρίσκει στη συμπεριφορά αυτών πού τή μιλούν. Τό καθήκον του είναι νά τή βρει πίσω από τήν επιφάνεια, νά τήν άναγνωρίσει, και άν τό θεωρεί σκόπιμο, νά φτιάξει μ' αυτήν ένα μοντέλο.

“Όλοι οι κλάδοι της γλωσσικής έπιστήμης προς τους όποιους στρέφεται σήμερα ή προσοχή των γλωσσολόγων πού κυνηγούν τήν τελευταία λέξη της έπιστήμης, σήμερα πού τό κύμα της μετασχηματιστικής παλίρροιας δέν φθάνει παρά μόνο σε γιालούς μακρυνούς, όλοι αυτοί

οί κλάδοι από πολύ καιρό έχουν διερευνηθεί από τους λειτουργιστές, έστω και άν ύπολείπεται πολλή δουλειά γιά νά προσελκύσει κανείς αυτούς πού επιθυμούν τήν προαγωγή της γνώσης.

Κλαίρης: Μόλις τώρα τελειώσατε τή συγγραφή της G.F.F., δηλαδή της *λειτουργικής γραμματικής της γαλλικής*. “Ίσως θάταν χρήσιμο μ' αυτή τήν εύκαιρία νά μās άναπτύξετε τί προσθέτει τό επίθετο «λειτουργική» στό γνωστό μας όρο γραμματική. Μ' άλλα λόγια ποιά ή διαφορά της λειτουργικής από τήν άπλή γραμματική πού ξέρουμε; “Ακόμη καλύτερα: μήπως θά μπορούσατε νά εξηγήσετε στους άναγνώστες του «Πολίτη» τή διαφορά μεταξύ παραδοσιακής ρυθμιστικής γραμματικής και γλωσσολογίας;

Μαρτινέ: Πρίν άκόμα πραγματοποιηθεί ή συγγραφή μιας *Γενικής σύνταξης*, ή όποια λεπτομερειακά θά παρουσίαζε τή θεωρία και τις μεθόδους της λειτουργικής γλωσσολογίας όσον άφορά τή συμπεριφορά μέσα στην πρόταση των σημαινουσών μονάδων, μās παρήγγειλαν μιά *Λειτουργική γραμματική της γαλλικής* και μπορούμε ήδη από τώρα, ανάλογα μέ τήν πρόοδο της δουλειάς, νά επιχειρήσουμε νά καθορίσουμε τί νέο επιφέρει ό λειτουργισμός στην παρουσίαση της γραμματικής της γλώσσας.

Πρώτ' άπ' όλα μās ύποχρεώνει ευθύς εξαρχής νά συνειδητοποιήσουμε τήν άνάγκη νά καθορίσουμε μέ περισσότερη ακρίβεια, άπ' όση μπορούσε νά γίνει έως τώρα, τό άντικείμενο της μελέτης, στην περίπτωση μας τή γαλλική γλώσσα. “Αλλά ποιά γαλλική; μέσα σε ποιά χρονικά όρια; σε ποιά γεωγραφικά; σε ποιά κοινωνικά; πού αντιπροσωπεύεται από ποιά χρήση; αυτή των έπισήμων κειμένων; της κοσμικής κουβέντας; των ανθρώπων πού συμμετέχουν στην παραγωγή, των πανεπιστημιακών, αυτών πού δουλεύουν στα εργοστάσια ή στους άγρους; των συναισθηματικών όμιλίων;

“Ο λειτουργισμός επιβάλλει επίσης νά ξαναθέσουμε τό πρόβλημα του τί πρέπει νά συμπεριλάβουμε στη γραμματική και τί πρέπει νά αφήσουμε γιά τό λεξικό: Πρέπει, παραδείγματος χάριν, νά άρκεσθούμε, στη γραμματική, μέ τήν παρουσίαση της λειτουργίας άντικείμενο (fonction object) ή άμέσως νά διακρίνουμε μιά κατηγορία ρημάτων, πού παραδοσιακά λέγονται μεταβατικά και χαρακτηρίζονται από τή δυνατότητα νά επιδέχονται αυτή τή λειτουργία άντικείμενο;

“Η λειτουργική προσέγγιση των πραγμάτων άπορρίπτει κατηγορίες πού άπριοριστικά άποκαλούνται «μέρη του λόγου», αλλά διακρίνει *τάξεις σημαινουσών μονάδων*, κάθε μιά από τις όποιες χαρακτηρίζεται από ένα σύνολο *συνδυαστικότητων* (compatibilités), τάξεις πού στό σύνολό τους άποτελούν τόν *κατάλογο* (inventaire), ό όποιος και χαρακτηρίζει ειδικά τήν ύπό μελέτη γλώσσα: ό *κατάλογος* των γαλλικών δέν ταυτίζεται καθόλου μέ τόν *κατάλογο* γλωσσών μέ πολλή συγγενική δουή όπως είναι τά ιταλικά ή τά ισπανικά.

Ἡ λειτουργικὴ γραμματικὴ ἀποφεύγει τὴ χρῆση τοῦ ὅρου «λέξη». Πού εἶναι ἀσαφὴς ἔννοια, ἐνῶ δουλεύει μὲ τὸ *μόνημα*, ἐλάχιστο γλωσσικὸ σημεῖο, μὲ τὸ *σύνθεμα*, ὅπου μποροῦμε νὰ συναντήσουμε δύο ἢ καὶ περισσότε-
ρα *μονήματα*, μὰ πού ἡ συντακτικὴ διαγωγή τους ταυτίζεται «αντὶ μὲ τὴ συντακτικὴ διαγωγή τοῦ μονήματος, μὲ τίς γραμμικὲς λειτουργίες πού καθορί-
ζουν τίς σχέσεις τῶν μονημάτων τῆς πρότασης, μερικὲς ἀπ' αὐτὲς ἀντιπροσωπευόμενες οἱ ἴδιες τους ἀπὸ *μονήματα*, τέλος μὲ τὰ *συντάγματα* πού εἶναι συνδυασμοὶ *μονημάτων* συνδεμένων μεταξύ τους μὲ συντακτικὲς σχέ-
σεις.

Ἡ λειτουργικὴ γλωσσολογία διακρίνει, μὲ τρόπο ξεκομμένο καὶ κατηγορηματικόν, τὴ διαφορὰ μεταξύ *σύνταξης* καὶ *μορφολογίας*. Αὐτὴ ἡ τελευταία εἶναι ἀκριβέ-
στατα ἡ μελέτη τῶν μὴ σημαίνουσων ποικιλιῶν τῆς μορφῆς τῶν *μονημάτων* καὶ τῶν μὴ σημαίνοντων *χαρακτηριστικῶν* τῶν συνδυασμῶν τους. «Ὅταν δηλαδὴ ἔ-
χουμε μεταβολὲς τῆς μορφῆς τῶν *μονημάτων* ἢ ὅταν τὰ *μονήματα* μποροῦν νὰ συνδυασθοῦν μεταξύ τους μὲ δια-
φορετικόν τρόπο, χωρὶς καὶ στίς δύο περιπτώσεις νὰ ἐπι-
φέρεται ἀλλαγὴ τῆς σημασίας, τότε ἔχουμε νὰ κάνουμε μὲ *μορφολογικά* φαινόμενα. Ὅρίζοντας ἔτσι τὴ *μορφο-
λογία* βρισκόμαστε πιο κοντὰ στὴν πρωτόγονη σημασία τοῦ ὅρου. Ἡ *μορφολογία* ἐμφανίζει ἕνα σύνολο *συμβά-
σεων*, πού ἐπιβάλλονται στὸν ὁμιλητὴ ἀπὸ τὴν κοινότη-
τα, καὶ πού τίς περισσότερες φορές δὲν εἶναι παρὰ τυπικὲς περιπλοκές, πού ἔχουν ὡς ἀποτέλεσμα νὰ κάνουν πιο δύσκολὴ τὴν κοινοποίησιν τῆς ἐμπειρίας.

Ὅσον ἀφορᾷ τὴ σύνταξιν, δὲν εἶναι, ὅπως συχνά νομίζεται, ἡ ἐξέταση τῶν συνδυασμῶν τῶν βασικῶν σημαίνουσων μονάδων, ἀλλὰ ἡ μελέτη τοῦ τρόπου μὲ τὸν ὁποῖο ὁ ἀκροατὴς μπορεῖ νὰ ἀνασυγκροτήσῃ, στὴν καθολικότητά της, τὴν ἐμπειρία πού ἐπιθυμοῦμε νὰ τοῦ κοινοποιήσουμε, ξεκινώντας ἀπὸ τὴ διαδοχικότητα τῶν μονάδων τῆς ἀλυσίδας τοῦ λόγου.

Ἡ λειτουργικὴ γραμματικὴ δὲν ἀναζητεῖ μὲ κανένα τρόπο νὰ ἀποχαρακτηριστῇ ἀπὸ τοὺς προγενεστέρους της καὶ μπορεῖ γι αὐτὸ τὸ λόγο νὰ ἀπογοητεύσῃ αὐτοὺς πού στήνοντας καρτέρι σ' ὅλους τοὺς «ἐπαναστατι-
κοὺς» νεωτερισμοὺς δὲν ἀντιλαμβάνονται ὅτι ἡ ἐφαρμο-
γὴ μὲ συνέπεια τῶν βασικῶν λειτουργικῶν ἀρχῶν θέτει σὲ ἀμφισβήτησιν τὰ ἴδια τὰ θεμέλια τῆς ἐφαρμογῆς τῆς γραμματικῆς, πού ἀνάγονται σὲ *χιλιετηρίδες*: πράγματι, ἡ λειτουργικὴ γραμματικὴ δὲν εἶναι ποτέ *ρυθμιστικὴ* (normative). Δὲ θεσπίζει νόμους καὶ κανόνες. Σημειώνει ἀπλῶς τὴν πραγματικὴ καὶ προσιτὴ στὴν παρατήρησιν διαγωγή τῶν ὁμιλητῶν, σὲ τούτῃ ἢ ἐκείνῃ τὴν περίστα-
ση, γιὰ νὰ ἐπιτευχθεῖ τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τὸ ἀποτέλεσμα. Δὲν λέγει ποτέ: πρέπει νὰ γίνεταί τούτῃ ἢ ἐκείνῃ ἡ *συμφωνία*, ἀλλὰ ἐπισημαίνει ὅτι ἐάν σέ ἕνα γραπτὸ ἐξετάσεων τούτῃ ἢ ἐκείνῃ ἡ *συμφωνία* (π.χ. οὐσιαστικοῦ καὶ ἐπιθέτου) δὲν πραγματοποιηθεῖ, ὁ τελικὸς βαθμὸς τοῦ γραπτοῦ θὰ μειωθεῖ ἀπὸ τὸν ἐξεταστή. Ἡ λειτουργικὴ γλωσσολογία εἶναι ἡ σχολὴ τῆς ἀσέβειας, ἐάν σεβα-
σμός θὰ ἐσήμαινε ἄρνησιν τοῦ νὰ θέτομε τὴν ἐρώτησιν τοῦ «γιατί;» καὶ «πῶς;».

Σορβόννη, Μάιος 1978

Χρῆστος Κλαίρης

